

Pospíšil, Ivo

Východní Slovensko jako tranzitivní kulturní prostor

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. X, Řada literárněvědné slavistiky. 2004, vol. 53, iss. X7, pp. 148-149

ISBN 80-210-3357-6

ISSN 1212-1509

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/103166>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Высоцкого и одновременно проследить эволюцию, становление и развитие поэтической системы – от дворовых песен до глубокой рефлексивной лирики. Сама циклизация рассматривания здесь как организующий жанрово-семантический принцип и как ключ к пониманию мировосприятия поэта, обращается внимание на доминирующие циклообразующие факторы и средства. Хотя, конечно, автор опирается на исследования в этой области русских и заграничных ученых, эта часть работы отличается несомненными индивидуальными и оригинальными трактовками (напр. новый подход к философской лирике Высоцкого), полемическим характером (напр. полемика с концепцией Х. Пфандля, ограничивающего исследование поэтики Высоцкого интертекстуальным методом) и критическим подходом к текстам самого поэта.

Книга в целом написана трезвым научным языком без лишних эмоций, которые иногда отмечались в русском высококоведении. Кроме того, нужно отметить грамотный и выразительный русский язык исследования с встречающимися лишь изредка некоторыми семантическими и терминологическими неточностями (напр. выражение „поэтический анализ“ (стр. 15) не тождественно „анализу поэтики“, так же, как не тождественны „похождения“ (стр. 74) и „искания“).

Монография Г. Филиповой, несомненно, привлечет внимание как славистической, так и студенческой и читательской аудитории (добавим, что для расширения этой аудитории было бы рационально издать книгу и на чешском языке). Автору удалось главное – войти в многомерное художественное пространство поэзии Высоцкого и убедительно доказать, что это полноценная поэзия, идущая от лучших образцов поэзии 19 и 20 столетия.

Galina Binová

VÝCHODNÍ SLOVENSKO JAKO TRANZITIVNÍ KULTURNÍ PROSTOR

Peter Žeňuch: *Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku.* Veda, Bratislava 2002, 286 s.

Pracovník Slavistického kabinetu Slovenské akademie vied P. Žeňuch objavil v této monografii své rodiště – východní Slovensko (a ovšem i Podkarpatskou Rus či Zakarpatskou Ukrajinu) jako tranzitivní kulturní prostor, v němž se střetávají západovýchodní podněty, náboženské denominace a etika a především jejich jazykové a literární projevy. Žeňuchovým tématem jsou osudy byzantsko-slovanské tradice mezi Slavií Latina či Romana a Slavií Orthodoxa či Byzantina na příkladu tzv. paraliturgické písně.

V úvodních partiích vykládá autor v obecné rovině kulturní situaci na uvedeném teritoriu či areálu včetně homogenní bilingvnosti v prostoru Slavia Orthodoxa (církvní slovanština a mluvený domácí slovanský jazyk) a heterogenní bilingvnosti v prostoru Slavia Latina (latina a domácí slovanský mluvený jazyk) s akcentací toho, že v byzantském kódu se užíval takový liturgický jazyk, který byl blízký životu lidu. Liturgická církevní slovanština se vyskytuje v tomto areálu vedle lidového jazyka standardního, který se projevuje i písemně v marginálních nápisech na knihách, ikonách apod. Stejně jako vidí celý areál mezi Východem a Západem, vidí i tzv. paraliturgickou píseň v prostoru mezi sakrálností a profánností. Zatímco starší badatelé dávali vznik písní mimoliturgického charakteru do souvislosti s lidovou tvořivostí, Žeňuch ukazuje na širší a složitější kontexty. Pojem paraliturgické písně pak charakterizuje jako náboženský žánr modlitebního, prosebného nebo historického rázu s náboženským obsahem, jenž však není přímo bohoslužebným zpěvem a na Východě jej nikdy nenahrazuje, i když funguje ve spojení s ním, tj. s obřadem, modlitbami, žalmy a hymny, biblickou a jinou tradicí; jsou to písně obrácené ke Kristovi, Panně Marii (bohorodičce), písně mající vztah k výročním svátkům, písně chrámu, písně k zázračným ikonám a písně okazionální (prosebné, kající, pohřební apod.), jejichž prvotním posláním je povzbuzovat, poučovat, nabádat, vysvětlovat, poukazovat k Bohu a svatým (s. 15).

Nábožensko-kulturním východiskem je charakter východního obřadu, v němž paraliturgická píseň vystupuje jako prvek komplementární a okazionální (při vítání biskupa se zpívá píseň Vošel jesi, archijereju..., žertovná složka: „Christos voskres, ščasna hodina, blagoslovena kolbasa i solonina...), jehož nositelem je tzv. východní člověk (podle N. Berďajeva si vytváří vlastní filozofii dějin obvykle v rozporu s realitou, jeho podstata vychází z tradice a lidové zbožnosti; zde by si však vyžadovala celá problematika zevrubnější výklad).

V prostoru, který autor zkoumá, dochází od 17. století k vytváření přechodových kulturně náboženských celků (Užhorodská unie z roku 1646 a vznik uniatské církve podle zásady „cuius regio, eius religio“). Pokud jde o jazykové podmínky, vychází autor z již uvedené jazykové trojice (lidový, standardní a nadstandardní jazyk), přičemž nadstandardem je přirozené církevní slovanština, do níž se však promítají místní jazykové poměry (v řeckokatolické církvi se zde užívá církevní slovanština ukrajinského, resp. haličského typu).

Pak se autor obrací do historie a zkoumá dobu a podmínky působení cyrilometodějské mise a její osudy po vpádu Maďarů do moravsko-panonské oblasti, přičemž uvádí, že kočovníci se tu dostali do kontaktu s vyšším stupněm společenské a státní organizace, jejíž ohlasy trvaly i v době utváření uherského státu (jazykové výpůjčky z oblasti státní správy, úřadů, řemesel, obchodu, zemědělství, vojenské organizace apod.). V předschizmatickém období byla Velká Morava křižovatkou dějin (s. 33).

V dalším výkladu sleduje autor církevní vývoj včetně redukcionistických nařízeních Marie Terezie (16 slavených svátků) a tlaku na zavedení gregoriánského kalendáře (příslušníci latinského a byzantsko-slovanského obřadu navštěvovali často společně oba typy bohoslužeb).

Žeňuch dále vysvětluje podivnou absenci paraliturgických písní věnovaných Konstantinu a Metodějovi (pozdní kult obou světců v katolické církvi, jeho přítomnost v jiných písních – např. o Demeterovi Soluňském). Po uzavření Užhorodské unie se na východním Slovensku projevuje vliv katolické církve, jejího školství a jezuitského řádu. Nedostatek učebnic podněcuje vydávání katechismů apod. Značný vliv tu měla protestantizace a následná rekatolizace (Cantus catholici), takže právě paraliturgická píseň se stala průsečíkem těchto vlivů, tj. byzantsko-slovanských, katolických a protestantských. Paraliturgickou píseň chápe autor jako specifický projev byzantsko-slovanského obřadu, jenž studuje z historického, kulturního a jazykového hlediska, tedy multidisciplinárně.

V další explikaci obrací pozornost ke konkrétním písním, přičemž interpretuje pojmy „obraz“ a „ikona“: prvotní funkci paraliturgických písní spatřuje v rozvíjení náboženského života, smýšlení a rozhledu věřícího a poutníka. Jádrem Žeňuchovy práce je však rozbor jazyka cyrilských rukopisných památek 18. a 19. století z východního Slovenska, které se většinou nacházejí na území dnešní Zakarpatské Ukrajiny. Bedlivě sleduje, jak se sem promítají vlivy slovenské, maďarské, ukrajinské, ruské apod. v hláskosloví, morfologii a syntaxi. Sleduje také jazykový vývoj v řeckokatolické církvi (od r. 1968 se tu jako liturgický jazyk uplatňuje slovenština) a prezentuje výsledky výzkumu z roku 1999 (nahrávky liturgie Jana Zlatoustého v pravoslavných chrámech Michalovské jeparchie). Charakterizuje pak zvukovou realizaci fonémů označovaných určitými grafémy, různé hláskoslovné realizace, uplatnění „jat“, kontrakce, jotovaných hlásek, přízvuku na předposlední slabice aj. V závěru znovu konstatuje tranzitivnost areálu mezi Východem a Západem a otiskuje ukázky paraliturgických písní (ze zpěvníku Petra Rudnova z 18. stol., Jána Juhasevyča z let 1761–1763 a Vasifa Klina z 19. stol.); následuje soupis literatury a v podstatě korektní německé a ruské resumé.

Žeňuchova práce vstupuje do současného úsilí o multi- a interdisciplinaritu a současně do trendů směřujících ke kultivaci areálového studia historického, politologického, religionistického, lingvistického, literárněvědného a kulturologického; je to práce dynamicky se pohybující mezi historií, religionistikou, kulturologií, literární vědou a lingvistikou; zejména si cením aspektu genologického, byť se projevuje spíše marginálně. Žeňuchova areálová, vskutku komplexní filologická studie transcendingící k dalším vědním oborům, patří k objevným a původním analýzám areálu, který má klíčový význam i z hlediska fenoménu střední Evropy.